

եկեղեցական դոյքերու կարգին աւարի տրուած էր, եկեղեցական ու աշխարհական բարեպաշտներու օգնութեամբ ազատուած, Տէր Գրիգորի յանձնուած է եւ սա ալ իր կարգին նուիրած է իրեն կարգակից Տէր Մինասին:

72. — Տէր Գեորգ ֆհնյ. փոքր. — 1720ին Սոյ Յովհաննէս Ե. Կաթողիկոս Հաճընցի (1705–1721) Հաճոյ Ս. Յակոբ վանքէն Առաջնորդական կոնդակ մը կ'ուղղէ Հալէպի համօրէն աղագանոց եւ քահանայից եւ տօվաթաւորաց, ըսելով որ Հալէպի Յակոբ վրդ. Առաջնորդին ժուժկալ չըլլալուն եւ իր թեմը լքելուն, անոր տեղ Արքահայր Արծիւեան աստուածաբան վրդ.ը կը զրկէ իբր Առաջնորդ: Նոյն թուականներուն դրած մասնաւոր նամակով մըն ալ կը հաստատէ վերոգրեալ կոնդակը զրկած ըլլալը եւ կ'աւելցնէ որ պարտատէրները զինքը նեղելուն, դրամի պէտք ունի: Կաթողիկոսը այս նամակին մէջ կը յիշէ փոքր Տէր Գեորգ ֆհնյան: Կ'ենթադրեմ որ Տէր Գեորգ այդ թուականին նոր ձեռնադրուած էր:

Տէր Գեորգ ֆհնյ. երկրորդ անգամ ըլլալով կը յիշուի 1731ին Մարաշի մէջ գրուած եւ այժմ Հալէպի Ձեռագրաց հաւաքման մաս կազմող թիւ 25 Աւետարանի յէջ 475 յիշատակագրութեան մէջ, այսպէս՝ «Յիշեալ Տէր եւ ողորմեա զհոգիս ծառայի քո Տէր Գեորգ ֆհնյ.ին եւ իւր...» (անաւարտ): Այս յիշատակարանը որ թուական չունի, անկասկած գրուած է Տէր Գեորգի մահէն յետոյ: Տէր Գեորգ ֆհնյ. աւելի քան քսան տարի քահանայադործած է եւ ըստ հետեւեալ յիշատակարանին վախճանած է 1741 Յունուար 10–23ի շաբաթ օրը. — «Յիշատակ է Մաշտոցս հանգուցեալ Տէր Գեորգի որդի Տէր Արքահայրին, ի քաղաքն Հալէպ, ի դուռն Ս. Քառասուն Մանուկ եկեղեցին, ի թիւն հայոց ՌՃՂ (= 1741) ամէն յունուարի Ժ օրն, շաբաթ»:

Չաւակն է՝ Տէր Արքահայր քհնյ. Հալէպցի, Պղզուր գառէ:

73. — Միհի Տէր Մինաս ֆհնյ. Սեբաստացի. — 1722ին կը յիշուի Միհի Տէր Մինաս ֆհնյ. Սեբաստացի, որ մեր թիւ 112

թղթեայ ժամագիրք Պարզատոմարը նուէր կը ստանայ Տէր Գրիգոր քհնյէն՝ հետեւեալ յիշատակագրութեամբ՝ «Տէր Գրիգորըն որ երես յիշատակ Սեւաստցի Միհի Տէր Մինասին, թիւն ՌՃԼԱ (= 1722):

74. — Տէր Կարապետ ֆհնյան. — 1727ին կը յիշուի Տէր Կարապետ ֆհնյան, որ իր անձնական գործածութեան համար Մարաշի Տէր Ձաքարիա քհնյ.ի գրել կուտայ մեր Ձեռագրաց Մատենադարանի թիւ 88 թղթեայ փոքր Մաշտոցը: Տէր Կարապետի հայրն է Տէր Անտոն քհնյ.:

Տէր Կարապետ առաջին անգամ ըլլալով յիշուած կը գտնենք 1710ի ատենները Պետրոս Պիժակ հակաթոռ Կաթողիկոսի կողմէ ի Հալէպ Մահտեսի խոճա Աստուածատուրի գրուած անթուական մէկ նամակին մէջ՝ Տէր Պետրոսի, Տէր Պօղոսի եւ Տէր Գասպարի կարգին, ասոնց ալ նուիրելով հայրական ողջոյններ:

75. — Տէր Անտոն ֆհնյան. — 1727ին Հալէպի մէջ կը յիշուի Տէր Անտոն ֆհնյան, որ հայրն է Տէր Կարապետ քհնյ.ի:

76. — Տէր Ձաքարիա Բի. Մարաշցի. — 1727ին Հալէպի մէջ կը յիշուի Մարաշցի Տէր Ձաքարիա ֆհնյ. որ Տէր Կարապետ քհնյ.ի խնդրանքով կը գրէ մեր Ձեռագրաց Մատենադարանի թիւ 88 փոքր Մաշտոցը: Տէր Ձաքարիայի հայրն է՝ Տէր Միքայէլ քհնյ.: Մաշտոցիս ստացողն է Տէր Անտոն քհնյ.ի որդին՝ Տէր Կարապետ քհնյ., գրուած Հալէպի մէջ 1727ին: Երկրորդ ստացողն է Տէր Գասպար քհնյ.:

77. — Տէր Յուսիկ ֆհնյան. — 1729ին Հալէպի մէջ կը յիշուի Տէր Յուսիկ ֆհնյան, որ հաւանաբար պանդխտութեամբ Հալէպ եկած եւ հոս պաշտօնավարած է: Էյէրէկի Ս. Թորոս եկեղեցւոյ սեպհական թիւ 4 աւետարանին ստացողն է Տէր Յուսիկ: Ահա յիշատակարանը. — «Եւ այժմ ստացայ զսա ես Տէր Յուսիկս ի հալալ արգեանս, ի քաղաքն Բերիայ թիւն ՌՃՀ (= 1721) (3):

78. — Տէր Պետրոս ֆհնյան. — 1736ին

(3) Լոյս Կրօնաթերթ, 1905, Կ. Պոլիս, էջ 518:

Ս. Քառասունք եկեղեցւոյ քահանայից դատուն մէջ կը յիշուի Տէր Պետրոս ֆհնյան, որ մեր Ձեռագրաց Մատենադարանի թիւ 29 թղթեայ փոքրագիր կարեւոր Աւետարանը (գրուած Երուսաղէմի մօտ Սարայի վանքին մէջ) կը ստանայ եւ յիշատակ կը դնէ Ս. Քառասունք եկեղեցւոյ մէջ, որուն Ս. Աստուածածնի հրաշագործ պատկերին դիմացի կամարին վրայ ածուխով կ'արձանագրէ իր անունը, 1741ին ժամանակակից է Տ. Աստուածատուր քհնյ.ի հետ: Ձարմանալի է որ թէ՛ այս եւ թէ՛ այլ քահանայք փոխանակ իրենց անունները առձեռն ձեռագրաց մէջ արձանագրելու, եկեղեցւոյ ներքնայարկի պատերուն եւ կամարներուն վրայ կ'արձանագրեն: Երուսաղէմի թիւ 3206 ձեռագիր Տօնացոյցի մը Բ. յիշատակարանին համաձայն՝ Տէր Պետրոս ֆհնյ. ձեռնադրուած է 1701 Յունիս 26ին, ի տօնի Ս. Եկեղեցւոյ, ձեռամբ Հալէպի Առաջնորդ Մարտիրոս վրդ.ին: Տէր Պետրոս ֆհնյ. խոր ծերութեան մէջ, կը յիշուի մինչեւ 1747 եւ հաւանական է որ աղքատութեան եւ հիւանդութեան մէջ 2 «ղէնճիրու» ոսկիի փոխարէն կը ծախէ 1659ին գրուած եւ ապա Տէր Աստուածատուրէն իրեն փոխանցուած Տօնացոյցը:

Տէր Պետրոս զաւակն է Տէր Թորոս քհնյ.ի եւ թոռը՝ Տէր Ապտուլլահ քհնյ. Մարտինցիի:

79. — Տէր Աստուածատուր ֆհնյան. — 1738ին փետրուար 26ին, Անառակի Կիրակիին Հալէպի Ս. քառասուն Մանուկ եկեղեցւոյ մէջ, Առաջնորդ Տ. Պետրոս Եպսկ.է կը ձեռնադրուի հանգուցեալ Մահտեսի Աւետի որդի Տէր Աստուածատուր ֆհնյ. իրեն օծակից ունենալով Տէր Միքայէլ եւ Տէր Եղիազար քահանաները: Տէր Աստուածատուր կը վախճանի 1758ին եւ կը թաղուի Ազիզիէի Ազգ. Գերեզմանատան մէջ(4):

Սա կարճ տարիներու մէջ իր ուսմամբ ու վարչական կարողութիւններովը աչքառու դիրք կը գրաւէ թէ՛ Հալէպի եւ թէ՛ Երուսաղէմի մէջ, որուն Հալէպի կալուածոց վրայ վէճիլ ու Գործակատար կը կարգուի եւ իբր այդ ուղղակի կը թղթակցի Ե.

րուսաղէմի պատրիարքներուն հետ: Ստորեւ կու տանք Յակոբ Նալեան պատրիարքէն 1751ին իրեն գրուած նամակի մը պատճէնը:

Նամակ Յակոբ Նալեան Պատրիարքին

«Ի սրբոյ քաղաքէս Երուսաղէմէ եւ յամենից սրբոց տեղեացս եւ ի սոցին անարժան ծառայէ ի Տէր Յակոբ Պատրիարքէ եւ Արքեպիսկոպոսէ, սիրով եւ ողջունիւ ծանիր ի Հալէպ մեր վէճիլ Տէր Աստուածատուր խոհեմ եւ ընտիր ֆհնյան, զի զիրդ հասա առ իս եւ ծանեայ զհանգամանսն, եւ զպատասխանիսն ի կարծոյ լուր:

Վասն այն տասը քսակ փօլիցին, յիրաւի զմեզ կոտր ձգեցիք առաջի տուողին եւ միթէ ի Հալէպ խօճայ ճրճօսէն ի դատ այլ պաղղկեան չկա՞յր մի: Սակայն զինչ շահ, թախեալ իւզն անփողովի է, եւ լինէր թէ ուրիշ կերպիւ մի ի գալ ձեռագրոյն հոգացած լինէիք, եւ թէ կարելի է հոգայք, եւ թէ ոչ՝ անկարելեաց ոչ ոք պարտաւորի: Գրել ես թէ այն մնացած դրամն ԿԳ. զուշ. մնաց խէ, եւ նորոգելիքն բազումք են, եւ թէ նուիրակն հարկ եղ չինելոյ: Ես ոչ կամիմ զի դու նուիրակի եւ այլոց հրամանաւ չարժիս, եթէ զիս քեզ մեծաւոր զիտես, եւ հրաման չունիս բնաւ ամենեւին ուրիշ բանի խառնուել, ոչ ի Սուրբ Աթոռոյս իրաւանց փոխ տալ եւ ոչ փոխել եւ ոչ բանեցնել պատճառաւ վաշխի, որ եթէ ծառայ ես Սուրբ Աթոռոյս եւ ինձ հնազանդ՝ պատուէրն իմ քեզ այս է: Զի յայլոց ինձ աղղեցաւ թէ դու գործով Սուրբ Աթոռոյս խաւահաթ չես աներ, այլ նաեւ յայլոց ի գործսն ձեռնամուխ կու լինիս. որ եթէ հրեշտակ երկնից աւելի քան զգրեալս քեզ հարկեսցէ եւ դու եթէ հնազանդիս, հարկագրօղն եւ դու հնազանդօղը անլոյժ կապիւ բանադրեալ զձեզ յինէն եւ ի Սուրբ Աթոռոյս իմաստիք, զի երկու ձմերուկ ի մի անթ տակ ոչ սղմին:

Նաեւ վասն հիսապին որ գրեալ ես, թէ ես զբոլորն գրեալ եմ, թողութիւն արա

(4) Պատմութիւն Հալէպի Ազգ. Գերեզմանատանց. էջ 41:

Տէր Պապա, քէվրանպաշութեան եւ հոգե-
տան եկածն լինի թէ արէսէվիյէ եւ գրեթե,
դի յատուկ յանուանէ ոչ էիր գրեալ: Նաեւ,
Տէր Պապա, հերու Սեպտեմբերի 7 գրեալ
էիր թէ Հոգեւորան եւ տներու մէրամէթիցն
եւ սվային 10-ժ զոչ. կ'երթայ, թէ որ հրա-
ման կանես՝ չինեմ: Այժմ գրեալ է Աւետիս
Վարդապետն եւ դու՝ թէ ԲՃ զոչէն աւելի
կ'երթայ պէլքի հերուէն ի վեր փէք հնա-
ցան նէ չեմ գիտեր: Թէ վնաս եւ երկիւղ
կայ՝ միւնքիւնի մէրթէպէ հոգա քովդ մնա-
ցած Խէ զոչովն եւ Յակոբ Վարդապետի
էջիէից դրամովն: Նաեւ գրեալ էիր թէ
Յակոբ Վարդապետ Սպահանցոյ ԲՃժ
զոչի ձեռագիրն յղէք, որ զգրամն տալու
եղեւ Պարոն Սարգիսն: Պարոն Սարգիսն օրհ-
նեալ լինի, զոր եւ ողջունեմ. բայց Յակոբ
Վարդապետն երգման ձեռագիր է տուեր
եւ ոչ պարտուց: Թէպէտ պարտքն իրաւ է
եւ այնքան եւս ի վերայ իւրն խարճուեր է,
մինչ զի յետ ընծայից բաղմաց զխարճն եւ
զխաֆարսն եւ զճանապարհի վարձս ձիանց
մեք տուաք, եւ ապերախտ ստաբանն ի
Յոպպէու սկսեր ծուռ մանել ընդ Սրբոյ Ա-
թոռոյս. Աստուած դատեցէ: Զտներու
վարձսն եւ զգանձանակաց դրամսն անպա-
կաս ուղարկես, նաեւ ի փախտականաց
զինչ եւ փոխ որ առնուս, ընդ ուխտաւորաց
յղես: Իսկ թէ Սսեցի Սարգիսն չիւն զողա-
ցեր է ի Տէր Յովհաննէսէն՝ եւ ոչ գիտեմ.
բայց մեք բաց կոնդակ յղեցաք ԲՃ7. զոչի
թէ գտեղն լցէք եւ հասուցէք. զանոր ճու-
ղապն չէիր գրեալ՝ թէ որ քաղաքի էր. եւ
որովհետեւ Ֆէսֆէսէդ խալիպ է, այդպի-
սի թէ՛ չիլքէլի բանի մէջ մի խառնուիր:
Զմիւս գրեանսն ի տեղիսն հասուցես, եւ
բաց ի քէն ուրիշ քահանայ չի խառնես ի
բանիդ մէջն: ԶՏէր Արքաւհամն սիրով ող-
ջունեմ. բայց զոր ինչ վնաս տուեալ է Սըր-
բոյ Աթոռոյս՝ նախ թող վճարէ եւ ապա թէ
զայլ ոք միջնորդ ձգէ ընդ քեզ գործակալ
լինիլ, սախըն բանիդ մէջ չի խառնես, խա-
պուլ չեմ աներ, եւ ողջ լիւր ի Տէր: Զհոգե-
ւոր որդի մեր Յակոբնան Զէլէպի որդի քո
հանդերձ մարքն օրհնութեամբ ողջունեմ:
Գրեցաւ ՌԲՃ (1751) Յունիս ԻԵ. իմով ձե-
ռամբ ի Սուրբ Յակոբ որ յերուսաղէմ:

Թեոդորոս եւ Յովհաննէս աստուածաբան
Վարդապետքն զքեզ սիրով ողջունեն:

Ինչպէս կ'երեւի, Նախն Յակոբի վիա-
յութիւնը իբր «Խոհեմ» եւ «Ընտիր» քահա-
նայ շատ նպաստաւոր է Տէր Աստուածատու-
րի, որ Հալէպի քահանայից դասուն ոչ
միայն պատուաբեր մէկ անդամն է, այլ եւ
երուսաղէմի Ս. Յակոբայ վանուց պաշտ-
պան վեֆիլը:

80. — Տէր Միքայէլ ֆահանայ. — 1738
փետրուար 26ի Անառակի Կիրակին, Հա-
լէպի մէջ քահանայ կը ձեռնադրուի Տ. Մի-
քայէլ ք. իրեն օծակից ունենալով Տ. Ասա-
տուր եւ Տ. Եղիազար: Զձեռնադրութիւնը կը
կատարէ Տ. Պետրոս Եպսկ.: 1785ին Տ.
Միքայէլը կը գտնենք լուսարարապետ Ս.
Քառասնից եկեղեցւոյ, ուր, մեր թիւ 16
ձեռագիր Աւետարանը արծաթով պատել
կուտայ, ի յիշատակ իր հոգուն: Աւետա-
րանը, որուն գրիչն է Վահան Երէց, կը
մնայ ցարդ (տես Մայր ցուցակ, էջ 105):

81. — Տէր Եղիազար ֆահանայ. — 1738
փետրուար 26ին (հ. տ.) Անառակի Կիրա-
կին, Առաջնորդ Տ. Պետրոս Եպսկ. Հա-
լէպի մէջ կը ձեռնադրէ Տէր Եղիազար ֆա-
հանայ, որ իրեն օծակից կ'ունենայ Տէր
Ասատուր եւ Տէր Միքայէլ քահանաները:

82. — Տէր Յովսէփ ֆահանայ. — 1740ին
Հալէպի Ս. Քառասնից եկեղեցւոյ քահանա-
յից շարքին մէջ կը յիշուի Տէր Յովսէփ ֆա-
հանայ: Նոյն տարին եկեղեցւոյ քահանա-
յից թիւն է Եօթը, որուն մէջ Տ. Յովսէփ
կու գայ երրորդ կարգը:

83. — Տէր Պետրոս ֆահանայ. — 1741
Մայիս 9ին Հալէպի Առաջնորդ Տէր Պետրոս
Արքեպիսկ. Ս. Քառասնից եկեղեցւոյ մէջ
կը ձեռնադրէ եւ կ'օծէ Քիլիսցի Տէր Յով-
հանէս քհնյ. ի տղան՝ Տէր Պետրոս ֆա-
հանայ, հաւանաբար Քիլիսի համար:

84. — Տէր Յակոբ ֆահանայ. — 1742ին
կը յիշուի Հալէպի Տէր Յակոբ ֆհնյ. որ
նոյն տարւոյ Նոյ. 3ին կը ստանայ այժմ
Լոնտոնի Բրիտանական թանգարանը զըտ-
նուող թիւ 99 հայերէն «Բրօխորոն» մը,
գրուած Մլեճի Ս. Աստուածածին վանքին
մէջ, Պապաոսն անաթիկ զգեակին մօտ
(Conybeare. A Catalogue of the Armenian

Ms. in British Museum. էջ 243):

1758ին Տէր Յակոբ ֆահանայ երկրորդ
անգամ ըլլալով կը յիշուի, որ նոյն տարւոյ
Ապրիլ 22ի ԴՆ. օրը մեր թիւ 74 ձեռագիր
Մաշտոցը կ'ազատէ գրաւէ, 65 ու կէս դր.
վճարելով եւ իր զիտութեամբն ու ձեռքո-
վը կը գնէ Ս. Քառասնից եկեղեցին, ուր
մնայ ցարդ: Մաշթոցս գրուած է Տէր Ղա-
զար քահանայի գաւկին՝ Մուրատի կողմէ
եւ ստացողն է Տէր Աստուածատուր քհնյ.:
Կ'երեւայ որ ձեռագիրս 1710ին Հալէպի մէջ
ծագած աղբային — կրօնական շփոթու-
թեանց ընթացքին թալուած եւ կամ գրաւի
գրուած է ու Տէր Յակոբ բարեսիրաբար ա-
զատած է դային:

85. — Տէր Գրիգոր ֆահանայ. — 1746ին
Հալէպի Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ մէջ
իրեն օծակից ունենալով Տէր Մելգոն քա-
հանայ, կը ձեռնադրուի Տէր Գրիգոր ֆա-
հանայ, ձեռամբ Տէր Վրթանէս «քաջ» ե-
պիսկոպոսին, որ հաւանաբար Սիսէն կամ
մօտաւոր թեմէ մը հրաւիրուած էր, սոյն
ձեռնադրութիւնը կատարելու համար:

86. — Տէր Մելգոն ֆահանայ. — 1746ին
Հալէպի Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ մէջ
քահանայ կը ձեռնադրուի Տէր Մելգոն,
ձեռամբ Տէր Վրթանէս «քաջ» վարդապետ
Եպիսկոպոսին: Տէր Մելգոն իրեն օծակից
կ'ունենայ Տէր Գրիգոր քահանայ:

87. — Միի Տէր Արքաւհամ ֆհնյ. Հա-
լէպի (Պուլզուրի գաւտ) 7 1781. — ԺԸ
դարու սկիզբը Հալէպի Ս. Քառասնից
Մանկանց եկեղեցւոյ մէջ կը պաշտօնավա-
րէ Միի Տէր Արքաւհամ ֆհնյ. մականուամբ
Պուլզուրիգաւտ:

Զաւակն է Տէր Գէորգ քահանայի, որ
զինքը կըթած է թէ՛ հոգեւոր ուսմանց եւ
թէ՛ զրջութեան արուեստի մէջ: Թէեւ նկա-
տելի է որ ԺԸ. դարու սկիզբը տպագրու-
թիւնը զգալի կերպով յառաջ գացած էր
Ազգի մէջ, բայց Հայ եկեղեցւոյ մէջ ընդ-
հանրացած օրէնք էր որ վանական բոլոր
զիրքերը ձեռագիր ըլլային, մնաց որ եկե-
ղեցական տպագրեալ մատենաներ դեռ ա-
մէն տեղ մուտք գտած չէին: Այս պատճա-
ռաւ, թէեւ ցանցաւ կերպով, բայց եւ այն-
պէս կը շարունակուէր զրջութեան եւ ծագ-

կումի արուեստը նոյն շրջանին, առանց
արձանագրելու նախորդ տարիներու փայ-
լուն յառաջդիմութիւնը:

Զինքը առաջին անգամ ըլլալով յիշուած
կը գտնենք 1728ին երբ Հալէպի մէջ կը
շարունակէ ու կը լրացնէ այժմ Վենետիկի
Միլիթարեանց Մատենադարանի թիւ 282
Ոսկեփորիկը, թղթեայ. 22-26 տողնոց 660
էջերով:

Զձեռագիրս մեծագոյն մասով գրուած է
Կ. Պոլիս Մահտեսի Մալխասի կողմէ: Կա՛մ
այն է՝ որ Մալխաս գործի բերումով կա՛մ
երուսաղէմ ուխտի երթալով Հալէպ եկած
է եւ կամ Ոսկեփորիկս պատճառաւ մը
ինկած է Հալէպ, ուր Տէր Արքաւհամ ֆհնյ.
գրած է անոր թուղթ 319ա - 328բ մասը
միայն: Կրնայ ըլլալ որ Տէր Արքաւհամ
1728ին գրած ունէր արդէն այդ մասը եւ
նոր կազմի մը ատեն անցած է առաջինին
մէջ, որ գրուած է 1723 Մարտի 10ին:

Տէր Արքաւհամի յատուկ գրչութեան մա-
սը կը բովանդակէ միայն 1. — Գէորգայ
Մրդուզ Վարդապետի «Պատմութիւն վասն
քաւարանին որ է այս». 2. — Երանելոյն
սրբոյն Եփրեմի. վասն պատուելոյ զօր
Կիւրակէին. 3. — Պատմութիւն երկնառաք
թղթոյն. 4. — Ճառք (վեց) Տէր Առաքելի
ուսումն Փիլիսոփայ կոչեցեալ (Միւնեցին).
5. — Վասն տեսեան Յովհ. Գառնեցւոյ ի
կատարածի աշխարհիս, որոնք սակայն կը
պակսին այժմ (Սարգիսեան Մայր Յուցակ.
Բ. հատոր, էջ 978):

Կարճառօտ յիշատակարանի մը մէջ Տէր
Արքաւհամ կու տայ հետեւեալ ծանօթու-
թիւնները. «Ի Հալապ քաղաքի ի դառն
նեղութեան ժամանակի զայս փոքրիկ տեա-
րիկս գրեցի. ձեռամբ անարժանի, տրուպ
Արքաւհամ երէցի, որդի Տէր Գէորգի, ի
ինդրոյ առն գովելի. Մահտեսի Մալխաս
Պարոնի, ի մեծն Հայոց թուականի, Եօթն
Եօթնասուն հազարի, ի մէջ յօդոստոսի,
ԻԲ. աւելի: 1728 (տես անդ):

Տէր Արքաւհամ ֆահանայ երկրորդ անգամ
յիշատակուած կը գտնենք 1741ին: Տէր
Աստուածատուր քհնյ. Ուրֆացիի աշակերտ
Ալեքսանոսի կողմէ 1669ին Հալէպի մէջ
գրուած մեր թիւ 96 Մաշտոցը 1741ին Տէր

Արքահամի կողմէ յիշատակ կը տրուի Ս. Քառասնից եկեղեցին լուսանցային զանազան կարճատև յիշատակագրութեամբ. ինչպէս, «Պղոյւր գատէ Արքահամ երիցոյ յիշատակ. ի սբ. Քառասուն Մանուկ եկեղեցին, ի Հալէպ քաղաք, թիւն ՌՃՂ»:

Երրորդ անգամ ըլլալով յիշուած կը գրուենք 1751ին Երուսաղէմ Տէր Յակոբ Նաւեան Պատրիարքին Հալէպ գրած մէկ նամակին մէջ, ուղղուած Ս. Յակոբայ վէթի Տէր Աստուածատուր քահանային:

Երուսաղէմ հնուց ի վեր Հալէպի մէջ ունի, ինչպէս այլուր, Հոգեւոր, յարակից տներով, որոնք միջոց մը կը մատակարարուին Ս. Աթոռոյ կողմէն նշանակուած Հալէպցի քահանաներէն: Թէեւ Երուսաղէմէն եկած նուիրակ վարդապետներ կը հոգային Հալէպի Երուսաղէմապատկան կալուածները, բայց ասոնց մշտակայ հսկողութիւնը, նորոգութիւնը և յարակից գործերը գրուած էին վէթիլներու ձեռքին տակ. որոնք առհասարակ քահանաներ էին, ուղղակի պատասխանատու Ս. Աթոռին:

Այս իսկ պատճառաւ Երուսաղէմի պատրիարքներուն և Հալէպի իրենց վէթիլներուն միջեւ տեղի կ'ունենային շահեկան թղթակցութիւններ:

Դժբախտաբար Հալէպի Առաջնորդարանին մէջ այս ուղղութեամբ գրուած ո եւ է նամակի չհանդիպեցանք ցարդ. անոնք հաւանաբար կը մնային վէթիլ նշանակուած քահանաներու մօտ՝ որոնք ժամանակի ընթացքին կորսուած կրնան ըլլալ: Բարեբախտաբար սակայն անոնց պատճէնները խնամով պահուած են Երուսաղէմի Պատրիարքարանի Դիւանատան կամ Մատենադարանին մէջ, ուրկէ գնահատելի աշխատութեամբ դուրս հանեց Գեր. Տէր Մեսրոպ Եպիսկ. Նշանեան և մեզի զրկեց զըլխաւորներուն պատճէնները:

Կ'երեւայ որ այդ ժամանակ և մինչեւ այսօր ալ դեռ, Հալէպի Հոգեւոր և այլ կալուածոց մատակարարութիւնը զերծ չէր շահէ, որ Հալէպցի քահանաներ և վերջին ժամանակներս ալ ազգայիններ՝ հետամուտ կ'ըլլային վէթիլութիւն ձեռք բերելու. ասոնց կարգին էր անպատճառ Տէր Արքահամ

Բինյ. Պաղարի գատէ, որուն թեկնածութիւնը սակայն չատ հեշտ աչքով չէր դիտուեր Երուսաղէմի Պատրիարքարանէն, ինչպէս կը հասկցուի Յակոբ Պատրիարքի վերոգրեալ նամակի սա մասէն. — «... Եւ բաց ի քէն ուրիշ քահանայ չի խառնես ի բանիդ մէջն, զՏէր Արքահամ սիրով ողջունեմ, բայց զոր ինչ վնաս տուեալ է Սրբոյ Աթոռոյս, նախ թող վճարէ և ապա թէ զայլ ոք միջնորդ ձգէ ընդ քեզ գործակալ լինել, սախըն բանիդ մէջ չի խառնես. խաղուլ չեմ աներ...»:

Տէր Արքահամ Բինյ. սկիզբէն մինչեւ վերջը պաշտօնավարած կը գտնենք Ս. Քառասնից եկեղեցւոյ մէջ, ուր 1740ին, ըստ վաւերական արձանագրութեան կը պաշտօնավարէին եօթը քահանաներ, աւագերից երեքեւեք Տէր Աստուածատուր քահանայի, որ վէթիլն ալ է միաժամանակ Երուսաղէմի Աթոռին:

1740ին կը թուի որ Ս. Քառասնից եկեղեցին ենթարկուած է նորոգութեան և կամ բարեկարգուած է, որով եկեղեցին պարտական մնացած է 1550 զրուշ: Հալէպի Առաջնորդ Տէր Աւետիս Վարդապետ նոյն տարւոյ Հոկտ. 29ին ուխտագիր կ'անէ Ս. Քառասնից եկեղեցւոյ եօթը քահանաներէն, բոլորին կնքովը, որ անոնք պիտի վճարեն սոյն 1550 զրուշի պարտքը, նոյն իսկ եթէ մէկ քահանայ մնայ Ս. Քառասնից մէջ, և կամ հարիւր քահանայ գտնուի հոն:

Տէր Աստուածատուր քահանայ միեւնոյն ժամանակ գանձապետ նշանակուած է իր պաշտօնակից Եղբայրներէն: Վերոգրեալ երգմնապիւրը նոյնութեամբ կը գտնենք հոս, ճաշակ մը տալու Տէր Արքահամի գրչութենէն և գաղափար կազմելու համար թէ չուրջ երկու դար առաջ ինչպէս և որոնք կը վարէին եկեղեցւոյ գործերը:

Ահա՛ այդ ուխտագիրը.

ԱՅՍՍ ԲԱՆԻՍ ԱՍՏՈՒԱԾ ՎԿԱՅ
Ի թիւն ՌՃՁԹ (1740) Հոկտեմբերի ԻԹ օրն
գրեցաւ ի Հալապ

Պատճառ գրոյս մեր ներքոյ կնքեցեալքս՝ այս է, որ եմք ի Հալապ Սուրբ Քառասուն մանուկ եկեղեցւոյն քահանայքս, որ վասն եկեղեցւոյն իրաւագոյն եղած բանին ըստակ

խարճեր եմք շատ, և այժմ պարտք տալիք մնացեալն մեր վերայ ՌԵՃԾ (1550) զուշ. որ կէսն կ'անէ եօթն հարիւր ՀԵ զուշ. այս վերոյ գրեալ թիւն ճայտայ հասպովն կու բանի մեր վերայ, և այս Սուրբ Քառասուն մանուկ եկեղեցւոյն և նորին քահանայից պարտքն է, որ ուլ քահանայ որ այս Սուրբ Քառասուն մանուկ Հալապու եկեղեցւոյն մէջն քահանայութիւն կ'անէ, այս պարտքն իւր շրջին պարտք է և տալիք է թէ որ մէկ քահանայ մնայ այս եկեղեցին, նա այս ըստակն ՌԵՃԾ զուշ. իւր պարտքն է, և հարիւր քահանայ լինին այս ըստակն իւրենց պարտքն է, որ դիւրս այսինքն Արքահամ իրիցու, և նոցա մհուրն նոցա վերայ վկայ է, և Սուրբ Քառասուն մանուկ եկեղեցին վկայ է, և ուլ որ այս գիրս կնքէ քահանայութիւն կ'անէ յեկեղեցին, և որ ոչ մհրէ ոչ կարէ քահանայութիւն անել, և այս պարտքն ի Ֆրանկին պարտուց մատայ է, որ է Ապուգէթ Հանի Ահմատին ԵՃԾ զուշ. գանձապետ Տէր Աստուածատուրն քէֆիլ. և Հանի Ապուգէթին ԴՃԾ զուշ. կրկին գանձապետ Տէր Աստուածատուրն քէֆիլ. և Պէտալին կնքն ԴՃ զուշ. Տէր Արքահամ Տէր Աստուածատուրն քէֆիլ. և Խաննի Մկրտչի դուստր Ղուցին ԱՃԾ զուշ. երկու Տէր Աստուածատուրքն քէֆիլ: Այս է պարտքն այս թիւն Սուրբ Քառասուն մանուկ եկեղեցւոյ քահանայիցն որ վասն եկեղեցւոյն իրաւագոյն բանին խարճեցաւ. մեր գիտութեամբ և կամաւ եղեւ վերոյ գրեալ թիւն հիսապն:

Ես Աւետիս Վարդապետս վկայեմ այս կնքոցս զոր այս ուխտիս վերայ ամենայն քահանայքն կնքեցին զայս թէմէսուկս:

Տէր Գեորգի որդի Տէր Արքահամս կնքեցի իմ կնքովս:

Ես Տէր Աստուածատուրս իմ կնքովս կնքեցի:

Ես Տէր Յովսէփ Էրէցս իմ կնքովս կնքեցի:

Ես Տէր Ներսէս Էրէցս իմ կնքովս կնքեցի:

Ես Տէր Թորոսի որդի Պետրոս Էրէցս իմ կնքովս կնքեցի:

Ես Միքայէլ Էրէցս իմ կնքովս կնքեցի:

Ես Տէր Եղիազար Էրէցս իմ կնքովս կնքեցի:

Տէր Արքահամ Բինյ. 1751 Յունուար 20ին Հալէպի մէջ նորոգել և ծաղկել կու տայ ի Պէյլան, Հաճընցի Դպիր Սաչատուրի կողմէ գրուած Աւետարան մը, գրուած Տէր Արքահամի յանձնարարութեամբ: Ժամանակակից յիշատակարաններ կը վկայեն, որ Տէր Արքահամ եղած է անձնուէր և հոգեւէր եկեղեցական մը. հիւանդաց այցելող և միւլիթարիչ: Վախճանած է Հալէպի մէջ մօտաւորապէս ութսունամեայ, և թաղուած Ս. Քառասնից դաւթին մէջ, ուր տապանաքարը կը մնայ մինչեւ ցայսօր, բանկալին ձախ կողմը, կամարին տակ, հետեւեալ արձանագրելով. —

«Այս է տապան հանգստեան հանգուցեալ Տէր Գեորգի որդի Տէր Արքահամին, որ հանգեաւ ի Քս. Թ. Հայոց 1230, 1781»:

Հալէպ ԱՐՏԱԽԱԶԳԱՐԵՊ. ՍԻՐՄԵՆԱՆ